

2024

ДОРОЖНЯ МАПА

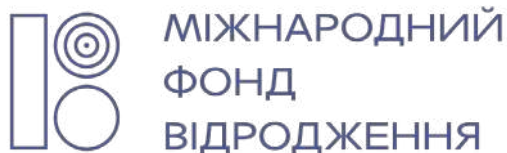
для деокупованих
громад

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фундацій в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів на суму понад 350 мільйонів доларів США.

Сайт: www.irf.ua

Facebook: [www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine)

Європейський Союз складається з 27 держав-членів та їхніх народів. Це унікальне політичне та економічне партнерство, засноване на цінностях поваги до людської гідності, свободи, рівності, верховенства права і прав людини. Понад п'ятдесят років знадобилось для створення зони миру, демократії, стабільності і процвітання на нашому континенті. Водночас нам вдалось зберегти культурне розмаїття, толерантність і свободу особистості. ЄС налаштований поділитись своїми цінностями та досягненнями з країнами-сусідами ЄС, їхніми народами, та з народами з-поза їхніх меж.

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Європейське Відродження України». Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу чи Міжнародного фонду «Відродження».

Автори:

**Ігор Семиволос, Сергій Данилов, Дмитро Звонук,
Олександр Кобець, Оксана Сілюкова, Олена Ніжельська,
Володимир Озеров, Юрій Юзич**

Фото: **Петро Коберник**

Верстка: **Артем Вашкевич**

З моменту деокупації частини Харківської області та лівобережжя Херсонської областей пройшло вже понад рік і можна зробити деякі доповнення та висновки як відбувається відновлення громад і з якими проблемами вони працюють цей час.

Вже зараз Військові адміністрації, що працюють в релокації роблять неймовірну роботу з підготовки до деокупації своїх територій. Значна кількість потреб, що виникнуть після повернення буде закрито тими інструментами, які Військові адміністрації набувають прямо зараз. До прикладу – вони мають в запасі значну кількість електрогенераторів для забезпечення мінімальних потреб населених пунктів, бо після бойових дій найчастіше електромережі є пошкодженими і відновлюватимуться протягом тривалого часу.

Військові адміністрації тримають постійний контакт з членами громад як в окупації так і з числа ВПО. Всі ці заходи мають неабиякий ефект на збереження соціального капіталу громад та підви-

щення потенціалу відновлення після геокупації. А досвід роботи з гуманітарною допомогою, освітніми проєктами та навичками надання різнобічної соціальної допомоги населенню стануть запорукою якості послуг, що отримуватиме громада.

У розробці дорожньої карти ми намагалися триматися конкретних прикладів від людей, що працюють в геокупованих громадах. Ми не є гуманітарною організацією, тому фокус нашої уваги зосереджувався на конфліктологічній складовій та на відновленні соціального капіталу геокупованих громад.

Ми свідомі того, що не може бути універсальних інструментів чи інструкції по роботі з геокупованими громадами. Можуть бути тільки поради або приклади. Це пов'язано з тим, що громади дуже відрізняються одна від одної. Відрізняється рівень розвитку до окупації, рівень руйнувань чи репресій, що здійснювали російські окупанти, наявності ресурсу, в першу чергу людського, розміру самої громади, кількості населених пунктів, що в неї входять, регіону в якому вона знаходиться тощо.

Головний принцип – це робота з громадою і важливо – не розглядати жодної категорії мешканців громади, у відриві від загального уявлення про допомогу громаді в цілому.

Радимо всім в своїй діяльності керуватися принципами та методологією, що прописана в Do Not Harm.

Весь період роботи з геокупованими громадами можна поділити на 3 етапи.

Кожен з етапів має свої особливі цілі та умови реалізації. І хоча вони часто можуть бути невіддільні один від одного – розуміння який саме етап в громаді на цей момент, може допомогти визначити пріоритетну діяльність з відновлення цієї громади.

Перший етап. Після звільнення

Перший етап настає фактично одразу після звільнення. Коли припиняються бойові дії і громада «повертається назад в українське суспільство». На цьому етапі найважливіше – відновити фізичну безпеку. До першочергових заходів можна віднести:

- розмінування (критичної інфраструктури, шляхів пересування цивільного транспорту, місць частого перебування мешканців громади (сільрада тощо);

- визначення та маркування небезпечних територій та створення їх мапи;

- за необхідністю евакуація людей з населеного пункту якщо є небезпека поновлення бойових дій (в першу чергу це стосується дітей, маємо непоодинокі приклади, коли сім'ї з дітьми відмовляється виїжджати з небезпечних локацій і навіть якщо їх вивозять із залученням правоохоронних органів – вони прагнуть повернутися, навіть якщо це становить небезпеку батькам та дітям. Для цього необхідно проводити окрему роботу як з мотивації самої сім'ї так і з підготовки для

них відповідних умов (може бути, що релокація відбуватиметься в межах однієї ТГ).

- невідкладна медична допомога, надання питної води та харчів (для запобігання голоду). Особливо можна підкреслити необхідність мати їжу не тільки для людей, але і для тварин, що часто залишаються без догляду в наслідок активних бойових дій при звільненні.

- виявлення та захоронення загиблих серед цивільного населення, загиблих тварин тощо, з метою запобігання поширення хвороб і стабілізації санітарного стану території. Для цього необхідно визначити місця поховання та мати в наявності засоби для дезінфекції (померлі тварини, побутові відходи тощо).

Як показує практика – головним актором тут виступають військові. Вони надають домедичну допомогу, допомагають з евакуацією людей, забезпечують їх загальну безпеку, діляться їжею та питною

водою. Звісно, якщо вони мають на це достатньо власного ресурсу і це не протирічить чи відволікає від основних завдань. Тому варто спиратися на ресурси, що матимуть представники військових адміністрацій, та готуються до цього процесу знаходячись в релокації.

На цьому ж етапі часто доступ до деокупованих громад отримують волонтери, що привозять провіант та ліки, а також волонтери, що евакуюють людей. Ідеальним варіантом могла б стати співпраця волонтерів, військових, військових адміністрацій та місцевого населення, оскільки тут потрібна тісна координація для отримання актуальної інформації щодо ситуації в громаді. Особливо це важливо для формації про невідкладні потреби в громаді, а мешканці були готові до можливих дій (наприклад: до евакуації). Для цього необхідно проводити роботу із комунікації із громадою (тими хто залишається в окупації). Це також покладається на представників військових адміністрацій і, відповідно військові адміністрації беруть на себе функції координації міжвідомчої співпраці.

З перших днів звільнення потрібно всіляко сприяти фіксації військових злочинів вчинених окупантами. Це стосується як місцевих мешканців, так і Військової адміністрації.

На цьому етапі важливо якомога швидше задовільнити першочергові потреби населення. Як правило системна дія майже неможлива, орієнтуватися доводиться «на місці» відповідно до умов звільнення території. Гуманітарна допомога надається хаотично: в різних, часто в неочікуваних (непередбачуваних ні для місцевої адміністрації ні для бенефіціарів) місцях та в неочікуваний час (а час завжди обмежений – комендантська година тощо). Допомога волонтерів в задоволенні потреб є надважливою, але, як правило, не має системного характеру і не завжди відповідає потребам, а скоріше відповідає спроможності самих волонтерів(але на їх спроможність можна впливати через комунікацію та координацію.). Цього не уникнути, бо потрібно надати терміново достатню кількість необхідного, що б знизити ступінь на-

пруги в суспільстві та уникнути криз і час, який витрачатиметься на дослідження потреб деокупованої громади може стати критичним.

Важливо, щоб були зрозумілі правила для доступу в громаду як для волонтерів та громадських організацій, так і для місцевого населення. Це спростить логістичні процеси, спрямовані на забезпечення першочергових проблем населення звільненої громади. Погодження логістичних маршрутів і встановлення правил доступу на територію деокупованої громади - це завдання скоріше для обласних адміністрацій. Доволі ефективним вважаємо досвід Харківської області, де було створено координаційний центр в якому можна отримати перепустку, що дійсна протягом доби. Ними ж було створено чат, де волонтери та інші зацікавлені особи, обмінюються інформацією про потреби, можливості та події в громадах.

На цьому етапі волонтери можуть шукати контактних осіб в громадах через яких у подальшому можна досліджувати потреби громади, координувати діяльність на місцях та оперативно реагувати на виклики, отримувати зворотній зв'язок та адаптовувати діяльність.

Другий етап.

Відновлення людської безпеки

Відновлення людської безпеки: це початок роботи всіх відповідних інституцій: поліції, ДСНС, лікарень, відділень банків (та інших установ де можна знімати готівку з карт) тощо. Це створить передумови для повернення підприємців та фахівців, що надаватимуть громаді відповідні послуги. Відчуття безпеки це те, що керуватиме людьми в питаннях повернення та відновлення своєї діяльності в громаді. І це стосується не тільки безпеки фізичної (захист від пограбувань, мародерства, насилля, хоча і це, безумовно, є складовою людської безпеки), але й передбачуваність та доступність до необхідних сервісів, як то мобільний зв'язок, інтернет, можливість зняти готівку чи розрахуватися картою.

Так чергування ТРО на важливих для функціонування громади об'єктах (як то автозаправки, відділення банків/банкомати, перші магазини тощо) створюватиме відчуття законності та безпеки. Поява поліції на вулицях, хоча б проїздом, матиме аналогічний ефект.

На цьому етапі стає можливим збір інформації про потреби як окремих мешканців так і громади в цілому. В цьому головну роль відіграватимуть представники місцевої влади - військових адміністрацій. Використання прямої комунікації з представниками місцевих установ та закладів (медицини, освіти, комунальних підприємств тощо) та з представниками органів місцевого самоврядування різних рівнів(депутати, вуличні/квартальні тощо) дозволить здійснювати моніторинг найбільш широкого спектру потреб населення для координації дій акторів, які зможуть задовольнити ці потреби частково чи повністю. Для цього потрібно розробити систему комунікації та зворотнього зв'язку між акторами процесу.

Створення консолідованого списку потреб громади для її відновлення допоможе уникати дублювання чи пропуску задоволення конкретних потреб. Маючи чіткий перелік необхідного для громади в якому буде зазначено актуальність/ранг/черговість необхідного та їх приблизні оцінки, включно з вартістю у представників громади буде можливість звертатися до донорів по конкретну допомогу, а у донорів – обирати чим саме вони здатні допомогти цій громаді.

На цьому ж етапі органи місцевого самоврядування повинні розробити систему розподілу гуманітарної допомоги, визначити локації для надання гуманітарної допомоги, систему інформування про дати надання гуманітарної допомоги, та перелік осіб відповідальних за цей процес.

Безумовно, в цей період мають бути зафіксовані всі руйнування та пошкодження. Це величезний пласт роботи, що продовжуватиметься довго після другого етапу, але початися воно має за першої можливості. Багато людей прагнуть і матимуть право відновлювати своє майно власноруч, не очікуючи відшкодувань. Але в подальшому це стане приводом для багатьох ресурсних конфліктів та спекуляцій довкола питань справедливості. Існує затверджений на державному рівні алгоритм дій і завданням ВА буде доведення цієї інформації до зацікавлених осіб (тимчасова окупація супроводжується обмеженням доступу до Українських інформаційних ресурсів).

Підприємницька діяльність

Спостереження за відновленням громад показало, що одним з проблемних елементів, особливо в сільських громадах, є відновлення економічної активності громад. Поява звичних послуг та розширення пропозицій в асортименті товарів сприятиме відновленню відчуття безпеки та збільшенню соціального капіталу громад.

Часто основними клієнтами для підприємницької діяльності одразу після звільнення (в сфері надання послуг та продажу продуктів) стають - військові, а вже в другу – місцеві мешканці.

Серед напрямків підприємницької діяльності є послуги перукаря, продаж продуктів харчування (здебільшого м'яса та риби, бо інше покривається надаваною гуманітарною допомогою), будівельні магазини (де продають інструменти та матеріали для ремонту пошкодженого майна).

Відповідно – необхідно відновити/забезпечити відновлення місць мінімальної підприємницької діяльності – таких як ринки, МАФи

тощо. Це надасть можливість місцевим мешканцям реалізувати надлишок продуктів (наприклад від ведення власного домогосподарства), а іншим – отримати доступ до продуктів, які не можливо отримати в межах гуманітарної допомоги.

Ще одним напрямком підприємницької діяльності, що потребуватиме підтримки і значно впливатиме на відновлення невеличких громад - відновлення діяльності фермерських господарств, що дає можливість безпосередньо створенню робочих місць на самих фермерських господарствах, так і опосередковано – люди, які здають свої паї за гроші, або за частку збіжжя – здатні відновити діяльність свого домогосподарства.

Як показує практика – в селищах, де є активне фермерське господарство – швидше повертаються люди та відбудовується приватне житло.

Також корисними є мікро та міні гранти на відновлення діяльності домогосподарства. Такі інструменти як теплиці, системи зрошування, садові інструменти та навіть насіння – здатні мотивувати людей повертатися в громаду. В сільській місцевості це дуже важливо – бо діяльність прив'язано до річного циклу, і не відновити її цьогоріч – значить залишити людей без діяльності ще на рік.

Відбудова приватного житла

Відбудова приватного житла стає одним з наріжних каменів повернення людей в деокуповану громаду. Для Адміністрацій це складний виклик зі створення та забезпечення діяльності комісій та інших органів для фіксації та оцінки пошкоджень.

В сільській місцевості люди часто починають відбудову власними силами.

Дуже вагомий вклад роблять релігійні організації, що, до прикладу, займаються перекриттям пошкоджених дахів, що запобігає продовженню руйнування під дією атмосферних явищ.

Практика надання невеликих грантів для відновлення житла в віддалених від бойових дій населених пунктах – доволі поширена. Проблема зазвичай залишається в доступі до будівельних матеріалів (логістичні проблеми) та проблем з наймом будівельників.

Є і зворотна сторона надання допомоги у відбудові приватного житла. Люди очікують, що їх житло відбудують або нададуть суттєву компенсацію за зруйноване або пошкоджене житло. А доки цього не сталося – люди просто не повертаються і не займаються відбудовою самостійно.

За нашими спостереженнями – сім'ї що повернулися та не стали очікувати повної компенсації, а взяли основну долю відповідальності за відновлення власного життя – отримали багато більше (за рахунок грантової підтримки, державної та волонтерської допомоги), ніж ті, хто очікує, що це зроблять за них.

Відновлення діяльності Військових адміністрацій на місцях

Для функціонування державних інституцій, роль яких у відновленні громад важко переоцінити, необхідні приміщення. Ми маємо приклади окремих населених пунктів в яких просто не залишилося цілих приміщень, що належать громадам. В таких випадках Військові адміністрації здійснюють свою діяльність з, наприклад, мінімально відновленою частини приміщення школи, або просто використовують приміщення приватних підприємств (звісно з їх дозволу), якщо ті залишилися цілими. У зв'язку з цим необхідно бути готовими для мінімального відновлення необхідних для функціонування органів влади приміщень.

Окремо стоїть питання в забезпеченні працівників Військових адміністрацій житлом. На цей момент вони працюють в релокації, а деякі з працівників не є мешканцями окупованих громад (наприклад набрані з місцевих приймаючої громади) і для відновлення повноцінного функціонування адміністрації і надання нею критично важливих

соціальних та адміністративних послуг її працівники мають знаходитися, а значить проживати на території деокупованої громади.

Сюди ж варто включити і масштабні питання з забезпечення громади медичними послугами, через те, що проблема була актуальною ще до повномасштабного вторгнення РФ, а на зараз – вона є критичною. Свою ефективність показали проєкти з «пересувними кабінетами лікарів», де мешканці населеного пункту здатні пройти флюорографічне обстеження, отримати консультацію сімейного лікаря або лікаря вузької спеціалізації. Хоча такі проєкти вряд можуть бути довгостроковими, вони можуть стати помічними в перші роки.

Ще одна важлива проблема, з якою часто стикаються громади – водопостачання. Необхідно стимулювати як комплексні інфраструктурні рішення, так і індивідуальні практики самозабезпечення питною та технічною водою.

Гуманітарна допомога

Варто уникати хаотичної роздачі гуманітарної допомоги. Це має одразу декілька сторін. Гуманітарна допомога потрапляє до найактивніших отримувачів, що створює у інших відчуття несправедливості. Це перетворює для деяких осіб пошук гуманітарної допомоги на окремий вид діяльності, що займає весь вільний час. Часто це призводить до створення натовпу коло місць реалізації гуманітарної допомоги, а це, в свою чергу, створює небезпеку, особливо в громадах, що знаходяться в межах зони можливих обстрілів.

Системність гуманітарної допомоги (в певний день, в певний час, певна кількість в певному місці) - створює відчуття передбачуваності та безпеки. Це допоможе уникнути постійного навантаження на пункти видачі гуманітарної допомоги, коли люди куди приходять в сподіванні, що “наткнуться” на нову хвилю гуманітарної допомоги. А у населення це зніме стрес, пов’язаний з перманентним “пошуком допомоги” як основної діяльності.

Свою ефективність показали гуманітарні хаби. Гуманітарний хаб – це місце, куди можна спрямовувати гуманітарну допомогу від різних

організацій для їх координованого розповсюдження серед бенефіціарів. Такі хаби зазвичай мають достатню інституційну спроможність, що б вести облік потреб та бенефіціарів, а також мають спроможність до комунікації як з бенефіціарами, так і іншими місцевими акторами.

Найефективніше розповсюджувати гуманітарну допомогу локальними хабами за територіальною ознакою. Місце має бути знайомим та впізнаваним для місцевих отримувачів допомоги. Найкраще підходять освітні та адміністративні заклади. Установи, на базі яких були виборчі дільниці тощо.

(Ми мали приклади, коли гуманітарний хаб був в пів кілометра від ринку, де часто збиралися отримувачі допомоги. Але люди не знали про існування цього хабу, бо він знаходився в промисловій зоні і, відповідно, туди не зверталися)

Для того щоб уникнути дисбалансу в отриманні гуманітарної допомоги, коли її отримують найактивніші бенефіціари, що мають достатньо часу та сил з'являтися першими, вистоювати в чергах тощо, - можна застосовувати місцеві групи самоорганізації, такі як інститут

вуличних чи квартальних. Вони можуть збирати інформацію про потреби та доставляти її адресно. При цьому не утворюється натовпів біля приміщень гуманітарних хабів (важливе безпекове питання) та дозволяє контрольовано охопити максимально можливу їх кількість. Це збільшить довіру до гуманітарних програм та допоможе відновити довіру в суспільстві. А сам процес допомоги стане більш контрольованим.

Але такий підхід вимагає значно більшої координації і спроможності від гуманітарних хабів. Гуманітарні програми не мають створювати відчуття несправедливості (коли хтось отримав, а на інших не вистачило, наприклад). Це навпаки – тільки створить зайву напругу в, і без того, постраждалому суспільстві. Тут визначальну роль повинна мати координація дій місцевої влади з іншими зовнішніми та місцевими акторами. Для більшого охоплення можна розподіляти відповідальність за певні групи чи локації між різними акторами. Відповідно – чим більше їх буде – тим більше охоплення. Варто для цього звертати увагу на спроможні: релігійні організації, громадські

організації та об'єднання, соціально відповідальний бізнес тощо. Це складний процес, коли централізація гуманітарної допомоги стає ефективним інструментом в охопленні потреб всієї громади, а з іншого – децентралізація, де чим більша кількість акторів залучено – тим більш різноманітну і якісну допомогу громада отримає.

Бажано, щоб хаби мали можливість покривати актуальні потреби в питній воді, можливості підзарядити гаджети, надати послуги зв'язку, домедичної допомоги та ліків. Це мінімальний набір для деокупованої громади.

Місця видачі гуманітарної допомоги стають соціально важливими об'єктами, де відбувається безпосередня взаємодія/спілкування мешканців. Це має позитивний ефект та запобігає атомізації суспільства.

Як противага позитиву від гуманітарної допомоги опишемо і деякі проблеми, окрім тих, про які вже згадувалося. Як то не врахування контексту та потреб. Це можна описати висловом «Краще ніякої допомоги, аніж така». Наприклад: коли надаються продуктові набори

із незнайомими видами харчів. Або коли надається набір для ремонту, який ніяк не відповідає потребам. Або надання засобів дитячої гігієни в громаду, в якій на цей момент немає жодної дитини. Люди схильні брати і таку допомогу, але їх ставлення до самої програми стає як мінімум амбівалентним. Створюється дисонанс – вони отримали допомогу, а потреба нікуди не зникла. Саме тому варто звертати на цьому етапі максимум уваги на питання збору інформації про потреби громади. Гуманітарні організації, що перманентно працюють на місцях - ефективніше реагують на зміну потреб ніж ті, що працюють на виїзді.

Але не все мусить мати вигляд гуманітарної допомоги. Натуральна гуманітарна допомога покриває тільки частину потреб, причому в доволі стандартний спосіб. Широке надання гуманітарної допомоги обов'язково гальмує економіку в громадах. Навіть якщо підприємці відновлюють діяльність, то наявність у населення великої кількості продуктів та супутніх товарів отриманих безкоштовно, стає перешкодою для відновлення. Проміжним етапом у цьому є запровадження

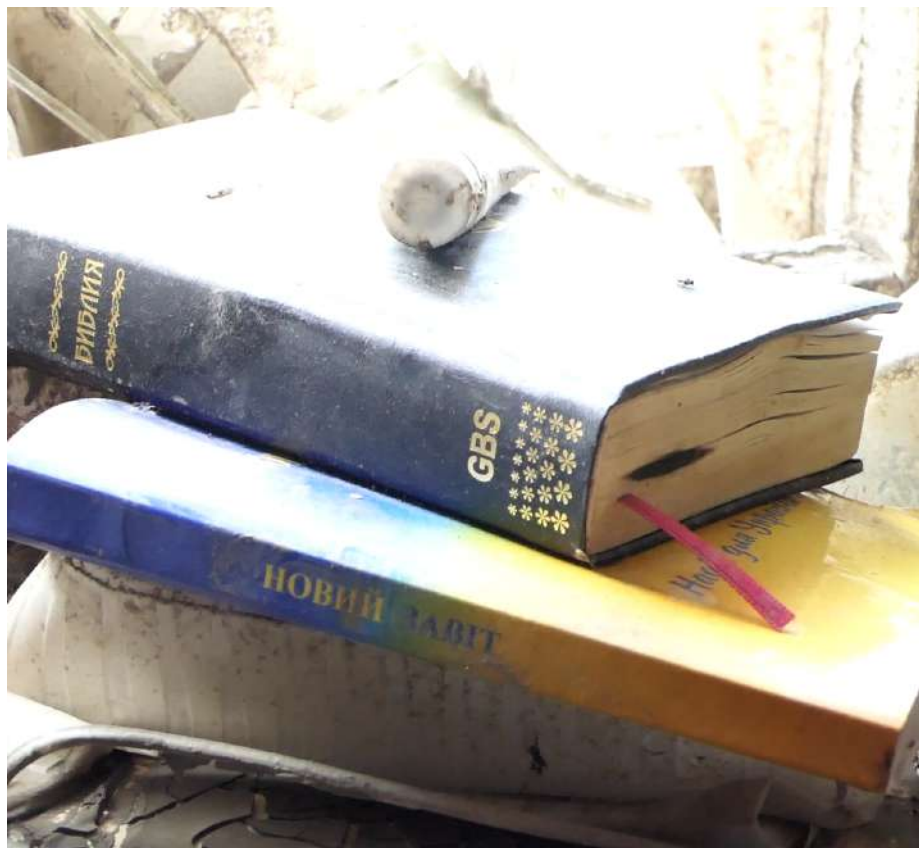
практики надання кеш грантів (багатоцільової фінансової допомоги). Для відновлення відчуття контролю над власним життям і відчуття власної гідності – варто створювати програми, в яких буде можливість заробляти гроші. Для цього можна використовувати громадські роботи, що будуть безпечними для учасників програми та корисними для громади. Це може бути прибирання громади. Відновлення об'єктів інфраструктури тощо. Волонтерство із надання допомоги менш мобільним верствам населення тощо. Таким чином збільшиться ідентифікація особи з громадою, а розвиток громади відчуватиметься як власний набуток.

Важливо спочатку зробити допомогу громаді системною та перевести в розряд скоріше підтримки, і вже потім робити наголос на розвитку.

Релігійні організації

Робота спроможних релігійних організацій в деокупованих громадах може мати декілька вимірів. Релігійні організації можуть виконувати функцію гуманітарного хабу. Інший вимір - це надання психологічної/духовної підтримки. Релігійні організації, як безпечний простір для зібрання та комунікації в громадах. Церква, як інституція викликає відчуття справедливості при розподілі допомоги. Релігійні організації на рівні з місцевою владою спроможні залучати жителів громади до суспільно корисних справ. Частина релігійних організацій, які продовжували працювати в умовах тимчасової окупації набули соціального капіталу та можуть стати своєрідним місточком у відновленні соціальної єдності між тими, хто залишався в окупації та тими, хто повертається в деокуповані громади.

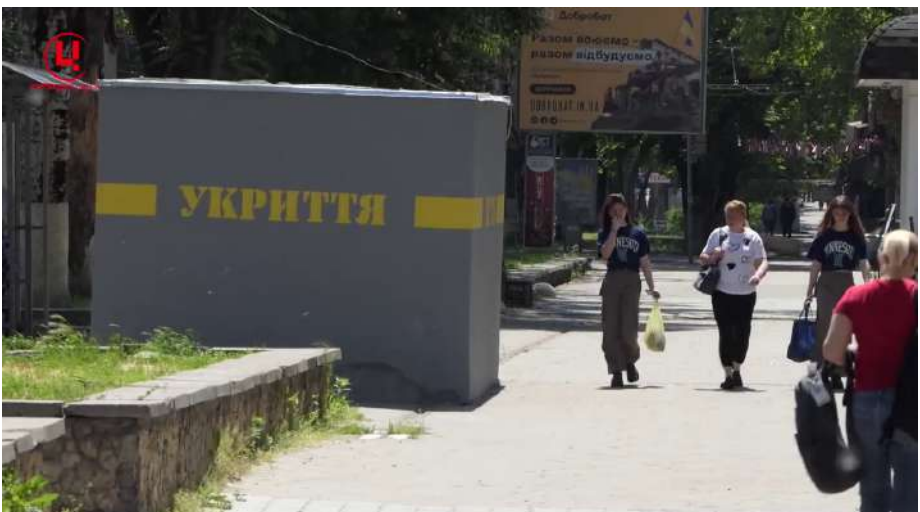

Місцевій владі, для розв'язання латентного, але руйнівного конфлікту, довкола УПЦ МП слід перевести його у відкритий конфлікт з переходом релігійної громади до іншої конфесії. Це допоможе уникнути конфліктів довкола питань справедливості та ідентичності, не кажучи вже про те, що деякі з них можуть бути цілеспрямовано спровоковані ворогом. У зв'язку із цим виникає ряд проблем, основною з яких є брак кадрів в релігійних організаціях. Це стає ще одним викликом для громади, що має займатися залученням спеціалістів не лише для діяльності органів Військових адміністрацій, але й для збільшення кількості місцевих акторів, що сприятимуть збільшенню соціального капіталу.

Інформаційна інфраструктура

Важливо вже на другому етапі відновлювати інформаційну інфраструктуру громади. Якщо на першому етапі це були відновлення можливості комунікації з “великою землею”, то на другому це має бути повноцінне відновлення доступу до радіо та телебачення, друкованої преси. Відновлена громада має повертатися до українського інформаційного поля. Це може бути локальна радіостанція. Мовлення в гучномовці в центрі населеного пункту або людних місцях. Можуть бути інформаційні газети/листівки/буклети/тощо, що можна передавати та розповсюджувати разом із гуманітарною допомогою. Інформування зазначеними каналами має стосуватися як загальноукраїнських питань, так і суто місцевої інформації: де можна отримати допомогу, графіки відключення світла/води, де отримати додаткову інформацію, очікуваний час відновлення роботи установ, підприємств тощо, а також доносити важливість психологічної підтримки. Корисними для оповіщення будуть і Телеграм-канали, Viber -групи тощо (за умови появи інтернету).

Одним з гостро-конфліктних питань в деокупованих громадах буде питання справедливості, основою якого буде лояльність/нелояльність до окупантів. Ця точка конфлікту потребує готовності конфліктологів та громадськості, не кажучи вже про правоохоронні органи) працювати в суспільстві, де ця проблема гостро стоятиме (іноді навіть у вигляді прямих відкритих конфліктів). В громадах де відбувалися бойові дії рівень цих конфліктів значно вищий, ніж в громадах, що були в «тилу» окупаційного режиму.

Не зважаючи на ключове значення уваги до питань відновлення людської безпеки в громадах, гуманітарної допомоги, роботи з інформацією та поверненням деокупованих громад в українське інформаційне поле, а також всіх інших вищезазначених складових, на другому етапі має розпочинатись надання психологічної підтримки в громадах.

Дитяча інфраструктура

Попри те, що безпекові проблеми в деокупованих громадах не передбачають швидкого відновлення дитячої інфраструктури (тут ми маємо на увазі діяльність дитячих садочків, шкіл, відновлення дитячих майданчиків та організацій, що працюють з дітьми тощо) це питання є надважливим для громади. Багато людей працездатного віку не повертаються в деокуповані громади саме через те, що мають дітей, для яких не вирішені безпекові питання та нема можливості забезпечити їх навчання.

У зв'язку із цим критично важливим є відновлення доступу до інтернету не просто у визначених місцях але і повністю в населеному пункті (часто єдиним місцем де є стабільний швидкісний інтернет є сільрада або старостат, де є StarLink). Це забезпечить дітей доступом до онлайн освіти і дозволить уникнути їх скупчення в місцях з доступом до швидкісного інтернету, бо це є безпековим питанням.

В багатьох громадах, навіть близьких до лінії зіткнення, створено «дитячі навчальні простори», де діти в мають можливість в достат-

ньо безпечному місці отримати підтримку (зазвичай менторську) від освітян, взаємодіяти з однолітками (соціалізація) тощо. Хоча такі простори є неофіційними – на цей момент ми маємо констатувати сильний попит на них та їх ефективність.

Також можна розглядати можливість організації виїзних навчань-відпочинків для дітей із залученням представників таких рухів як Джура, Пласт тощо. Обов'язково поєднувати це з навчанням мінній та іншим напрямкам безпеки життя в деокупованих громадах.

За можливості не зволікати із відновленням офлайн навчання.

Меморіальна політика громад

Болючим питанням може бути збереження історичної спадщини громад, як то культурних об'єктів що стосуються історії громади до повномасштабного вторгнення РФ, так і об'єктів, що є частиною воєнної історії. Необхідно проводити фіксацію для подальшого опрацювання та використання в межах формування локальної політики пам'яті громади та України в цілому. Це потребуватиме, в першу чергу, співпраці активістів, Військових адміністрацій всіх рівнів, органів центральної влади та військових (в першу чергу щодо доступу до місць та об'єктів).

Третій етап. Відновлення гідності та соціальних зв'язків

Досвіду з впровадження третього етапу наразі немає, тому ми спираємося на загальні уявлення та досвід подій 2014 - 2016 років. Тому ми не будемо детально описувати всі можливі напрямки, а лиш ті, що гостро звучали на наших обговореннях.

Насамперед - це робота з майбутнім. Якщо зараз навіть експертне середовище береться робити прогнози на 3 місяці вперед, то нормалізацією життя громади стане розмова про п'яти-десятирічне майбутнє. І ґрунтуватися воно має на конкретних планах, а ті, в свою чергу, - на оцінці потреб та перспектив розвитку території.

Залучення ресурсу для відбудови громади буде окремою діяльністю. І тут важливо розуміти, що це не лише про державні установи та інфраструктуру, а про весь спектр можливих послуг, включно з

ринком праці. Для цього громадам необхідно опанувати роботу з грантами, фандрайзингом тощо.

Основна підтримка на цьому етапі має бути спрямована на середній клас, який найбільше спроможний створювати та посилювати соціальний капітал в громаді. Це можуть бути гранти, програми сприяння тощо. А історії успіху мають демонструватися як історії успіху самої громади.

Робота з колективною пам'яттю

Досвід окупації, героїзація опору, героїзація місцевих військових та активістів, відмови від колаборації. Обмін досвідом життя в окупації та в релокації. Посилення відчуття локальної ідентичності за рахунок різного досвіду переживання трагедії. Документування та дослідження історій людей та контексту в якому вони перебували до початку війни, в період окупації та після звільнення. Робота з впізнаваністю, збереження бренду громад, якого вони набули в період

окупації або активних військових дій. Важливим аспектом роботи з колективною пам'яттю передбачає роботу назовні, тобто залучення іноземних партнерів за для репрезентації досвіду боротьби громад за демократичні цінності на локальному рівні. Механіка процесів може бути абсолютно різна (від інтерв'ювання до створення експозицій та виставок).

Підтримка локальних лідерів та розвиток демократичних процедур

До відновлення мають бути залучені максимальна кількість акторів. Якщо на першому етапі жорстка централізація (кризовий менеджмент) стане інструментом для подолання екстремальних ситуацій (наближення фронту, катастрофи тощо), то на другому та третьому етапам відновлення демократичних інститутів та процедур, як інструментів залучення жителів громади до управління територією, є основним завданням і запорукою подальшого відновлення та розвитку громади. В першу чергу це стосується повноцінного функціонування місцевого самоврядування. Формування регіональних лідерів

створить внутрішню конкуренцію, яка стане підґрунтям для розвитку території як соціального так і економічного. Прозорість та підзвітність процесів збільшать довіру в середині деокупованих громад та сприятимуть їх розбудові.

Робота з відновлення людського капіталу

Наприклад є ідея про скорочені курси отримання певної кваліфікації/професії, затребуваної в громаді. Підтримка територіальної мобільності, щоб людина, що вирішила змінити місце свого проживання/роботи/діяльності мала достатню підтримку від громад. Робота з відновлення людського капіталу напряду пов'язана з економічним розвитком території і як результат якого потреба у працівниках відповідної кваліфікації. На вирішення цієї проблеми будуть впливати як загальнодержавні заходи, спрямовані на відновлення та розвиток територій, так і особливості місцевого рівня(наявність енергозабезпечення, природних ресурсів, логістичного сполучення і т.і.).

